

İNGİLTERE'NİN GÜNEYDOĞU ANADOLU'YU İŞGAL ARZUSU VE BÖLGE HALKINI KIŞKIRTMA FAALİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Serdar SAKİN
Erciyes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
serdars@erciyes.edu.tr

Öz

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İngiltere, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeyi uygun bulmuştur. Bu doğrultuda Hindistan sömürgelerine giden yolun güvenliği bakımından kilit noktada bulunan Kuzey Irak bölgesini hâkimiyeti altında bulundurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla hemen harekete geçmiş ve ateşkes antlaşmasının bazı maddelerini kendine dayanak noktası yaparak işgallere başlamıştır.

Ancak İngiltere, Kuzey Irak'tan başka Güneydoğu Anadolu'ya yönelmiştir. Kuvvetli bir Türk yönetiminin bölgede bulunmasını kendisi açısından sakıncalı görmüştür. Bunun için de özellikle Kürtleri, para, değerli eşya, Kürt Devleti gibi vaatlerle kandırmaya ve kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla sivil ve askerî ajanlarını bölgeye göndermiştir. Fakat bunda başarılı olamayınca da bölge halkını, tehdit ve zor kullanma yollarıyla ikna etmeye çalışmıştır. Her halükârda İngiltere'nin girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürt, Kuzey Irak, İngiltere, Türkiye, Musul.

THE GREAT BRITAIN'S PROVACATION ACTIVITIES TO THE SOUTHEAST ANATOLIA PUCLIC FOR THE OCCUPY DESIRE

Abstract

The Great Britain thought to act about her interests after the Mondros Armistice. At this direction she planned to occupy Northern Iraq which is on the keypoint of the way of Indian colonies' safety. So she started to occupy on the basis of Mondros Armistice's some articles especially 7th and 16th.

However the Great Britain, went towards Southeast Anatolia after Northern Iraq. She thought that a stronger Turkish administration who was in the region, opposed her. Because of this she tried to get especially Kurds in her favor to convince with money, valuable goods and a Kurdish State. Therefore she sent civilian and military spies to the region. But when she failed on this aim, she persuaded the region people with the way of threat and pressure. By all means nothing resulted from the Great Britain's attempts.

Keywords: Kurd, Northern Iraq, The Great Britain, Turkey, Mosul.

1. Giriş

Tarih, toplumların hafızasıdır. Tarih ilmi, bugünkü olayların sebeplerini doğru anlamak, tedbirlerini alırken geçmişte yaşananların tekrarını önlemek anlam ve işlevini içermelidir. Bu doğrultuda belgelerin, bilgilerin, hem haklılığın hem de yürürken yol aydınlığının sebebi olarak öğrenilmesi, sadece tarihçilerin değil, karar verenlerin ve onlara danışmanlık yapanların da bilmesi gereken hususlardır. Bu bağlamda günümüzde ortaya atılan Demokratik Açılım Projesi, Kürtlerin konumunu ve durumlarını öğrenme ihtiyacını gerektirmiştir.

Nitekim geçmişte toplum bünyesinde herhangi bir Kürt sorunu yaşanmamıştır. Sadece Büyük Güçler'in kendi çıkarları doğrultusunda Kürtleri bir araç olarak kullanmaya çalıştıkları görülmüştür.

İşte bu çalışma, İngiltere'nin, Musul'u ve Hindistan sömürgelerini güvende tutabilmek için Türkiye'nin Güneydoğusuna yönelik işgal faaliyetlerinin haksızlığını, bölgede bulunan Kürt halkını kışkırtarak kendi güdümünde tampon bir devlet kurmayı planladığını fakat buna karşı Kürt halkın oyuna gelmediğini, üstelik Türkiye taraftarlığı doğrultusunda İngiltere'ye karşı çıktığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bunu yaparken Kürtlerin, Türklerle bir problemi olmadığını göstermeyi düşünmüştür.

Bu çalışmada, geçmişte ya da var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan tarama modeli kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmıştır. Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, yazılı belgelere başvurularak elde edilmiş ve elde edilen dağınık bilgiler incelenen zaman ve mekân göz önüne alınarak bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlanmıştır.

Bu doğrultuda makalenin ana konusu, **La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1 re Mars 1925)**, başlıklı kitapta yer alan orijinal belgelerden faydalanılarak oluşturulmuştur. Celal Bayar'ın anılarına yansıyan şekliyle, Dışişleri Bakanlığı 1925 yılında **La Question de Mossoul** adında kırmızı bir kitap bastırmıştır. Bu kitap, 30 Ekim 1918'den 1 Mart 1925 yılına kadar Musul Meselesine ait resmî belgeleri ihtiva etmektedir. Bunlar Fransızca yazılmış veya Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Türkçe asılları Bayar tarafından bulunamamıştır. Bu nedenle eserin Fransızca yazıldığı düşünülmektedir.

Söz konusu belgelerde yer alan bilgiler, incelediğimiz dönemde bölgede görev yapan asker, devlet adamı (Ali İhsan Paşa, Binbaşı Noel, Vladimir Minorsky) vb. kişilerin anıları ile karşılaştırılıp objektiflik sağlanmaya çalışılmıştır. Nihayet konuya hâkim bilim adamlarının (M. Kemal Öke, Al-Jumaily, Yusuf Hikmet Bayur, İhsan Şerif Kaymaz) eserleri incelenerek konu tamamlanmıştır.

Bu noktada *İngiltere'yi Güneydoğu Anadolu'ya getiren süreç nedir?* sorusunun cevaplanması konuya giriş için faydalı olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın genelde Orta Doğu, özelde Musul ile ilgili yönü, bu bölgelere Almanya'nın mı, yoksa İngiltere'nin mi egemen olacağı olmuştur¹. Fakat savaşın sonlarına doğru İngiltere'nin ağırlığı belli olmuştur. Zira Musul bölgesi, Orta Doğu'ya emperyalizmin sızması için uygun bir zemin oluşturan coğrafyaya sahiptir².

Musul vilâyetinin kapsadığı topraklar İran, Suriye ve Anadolu'yu Irak ile birbirine bağlayan yolların kavşak noktasındadır. Anadolu, İran ve Suriye ile Musul arasında doğal engeller varken Irak ile arasında hiçbir coğrafi engel yoktur. Bu nedenle, Musul vilâyetine sahip olan güç, Irak üzerinde şu veya bu biçimde etkinlik kurabilir³. Yine Irak'ın stratejik durumu kendi bünyesi içinde dikkate alındığı takdirde, Hindistan'ı elinde bulundurmamak isteyen bir ülkenin Irak'ı mutlaka kontrol etmesi gerektiği görülecektir⁴.

Böyle bir konumundan dolayı İngiltere, Musul'u Türkiye'ye bırakmamak için her türlü yola başvurmuştur. Bu suretle Türklerle ateşkes imzalanmadan Musul'un İngilizlerin hâkimiyetine geçebilmesi için İngiltere Genelkurmayı yöreye bir askeri güç yollamaya karar vermiştir⁵. Nitekim Irak'taki General Marshall komutasındaki İngiliz ordusu, Musul'a doğru ilerleyerek 22 Ekim 1918'de Dicle boyunda saldırıya başlamışlardır⁶.

İşgallerle ilgili olarak 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın anılarına yansıyan şekliyle *"Düşman 24 Ekim 1918 sabahı bir liva piyade ve bir miktar süvari ve topçu ile ileri karakollarımızı takip etti. 25 Ekim sabahı taarruza başladı. 25*

¹ Ergün Aybars; *Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye, Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açından Türkiye, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 521. Türkiye ve Irak, coğrafi komşu olmalarıyla birlikte yoğun uygarlık bağları ve köklü ortak tarihleri sayesinde birbirlerine daha çok yaklaşmışlardır. Bu özellikler, Türkiye ile Irak arasında, herhangi bir başka Arap ülkesinden daha fazla yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Al-Jumaily, İzzet Öztoprak; *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)*, ATAM Yayınları, Ankara 1999, s. 9. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Irak'ın (1094) Türk hâkimiyetine girmesi ile Türkler, tıpkı Anadolu'ya yerleştikleri gibi, Kerkük merkez olmak üzere, Kuzey Irak'a da yerleşmişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde bölgenin hâkim unsurları olarak varlıklarını devam ettiren Türkler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ın İngiliz işgaline uğraması ile anavatanından ayrılmışlardır. Mehmet Saray; *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 201.

² Serhat Erkmen; *Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, Avrasya Dosyası*, C. 8, S. 4, ASAM Yayınları, Ankara Kış 2002, s. 161.

³ İhsan Şerif Kaymaz; *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s. 39.

⁴ Selçuk Duman; *Irak (1908-1923)*, Danışman: İsmail Yıldırım, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2003, s. 14.

⁵ Mim Kemal Öke; *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 20-21.

⁶ Bülent Demirbaş; *Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi*, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s. 16-17.

Ekim'de Suriye'deki İngiliz Ordusu'nun Halep'i işgal ettiğini haber alınca 25/26 Ekim gecesi Kerkük'ün tahliyesini emrettim. İngilizler ancak 26 Ekim sabahı boş buldukları Kerkük'e girmişlerdir⁷." Ardından birliklerin dağınık olması, haberleşme imkânlarının kaybolmaları ve İngilizlerin çok hızlı davranmaları yüzünden 6. Ordunun ana unsuru olan Dicle Grubu 30 Ekim'de esir düşmüştür⁸.

Aynı tarihte yani 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Müttefikler adına Amiral Calthorpe'un Türklerle imzaladığı ateşkes maddelerine göre, 31 Ekim tarihinden itibaren askerî operasyonların askıya alınacağı belirtilmiştir.

2.İngiltere'nin İşgal Faaliyetleri

Türkler, Musul vilâyetinin büyük bölümünün de dâhil olduğu, ateşkes antlaşmasının imzalandığı tarihte işgal edilmemiş olan bölgeleri korumayı umut etmiştir. İngilizler ise, ateşkesin 7. maddesinin⁹ stratejik önemdeki noktaları işgal etmeye imkân verdiğini ve 16. maddenin¹⁰ de Mezopotamya'daki Türk garnizonlarının teslim olmalarından söz ettiğini ileri sürmüştür.

Bu doğrultuda Irak İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Marshall, 2 Kasım 1918'de Ali İhsan Paşa'ya bir mektup göndererek Berlin'de 1917 yılının Ekim ayında Irak'la ilgili ilan edilmiş olan ve Alman askeri raporunda yer alan bölgenin teslim edilmesini talep etmiştir. Daha sonra bu sınırları ifade etmiştir; *"İran sınırı boyunca, Muhammed'den Oramar dağının yakınındaki Diyala'dan geçen noktaya kadar, buradan da Harir civarında üçgen şekli oluşturan Büyük Zab'tan Köysançak ve Süleymaniye'ye ve buradan da Amadiye'nin Güneydoğusundaki noktadan Büyük-Zap boyunca uzanarak buradan Fırat boyunca Zaho'yu, Siirt'i, Batman'ı, Piran'ı ve Kerker'i de içine alarak Meskene'ye kadardır. Ve de Meskene'den Çölün ve Fırat nehrinin arasındaki bütün ekili arazileri de kapsayarak İran (Basra) Körfezine kadardır¹¹."*

⁷ Ali İhsan Sâbis; **Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi**, C. 4, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 301-306.

⁸ Demirbaş; **Musul-Kerkük Olayı...**, s. 17. Millî Mücadele esnasında birinci ordu Erkân-ı Harbiye reisliği etmiş olan Kaymakam Halit Bey'in bir raporunda büyük harbin sonlarında Irak cephesini tutan altıncı ordu kumandanlığının hal ve vaziyete muvafık olmayarak verdiği emir neticesinde mütarekeden bir gün evvel 13,000 esir verilmiş ve elli top kaybedilmiştir. Yusuf Hikmet Bayur; **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 162-163.

⁹ Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda memleketin herhangi bir stratejik noktasını işgal etme hakkına sahip olacaklardır. **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 47-48.

¹⁰ Hicaz, Asir ve Yemen'de, Suriye ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın itilaf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin düzeni korumak için gerekli miktardan başkası 5. maddedeki şartlara göre kararlaştırılacak şekilde geri çekileceklerdir. **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, s. 48-49.

¹¹ **La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1 re Mars 1925)**, Yayına Hazırlayan: Ahmed İhsan, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Vekâ-

Bu sınırlar uyarınca General Marshall'dan aldığı emir üzerine General Cassel, 3 Kasım 1918'de Musul'a gelerek Musul'un boşaltılmasını, silah, cephane vs malzemenin teslim edilmesini istemiştir. Fakat İngilizlerin çok daha büyük hedeflerin peşinde oldukları, generalin yanında getirdiği harita üzerinde Irak teriminin nereleri kapsadığına dair yaptığı konuşmayla ortaya çıkmıştır. Zira haritada Irak'ın kuzey sınırı Osmaniye-Siverek-Silvan-Siirt hattından geçmekteydi. İşte General Cassel, Musul dışında, Musul vilayetini, Diyarbakır vilayetini, Urfa ve Siirt sancaklarını Irak'ın parçası olarak kabul ettiklerini ifade etmiştir¹².

Bunlara ek olarak 6. Ordu, Adana'dan sonra İngilizlerin Maraş, Urfa sancakları ile Diyarbakır vilayetini hatta Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Kilikya ve Sivas'ı içine alan ve Vilayet-i Sitte denilen bölgeyi işgal etme düşüncesinde olduğunu belirtmiştir¹³. Dolayısıyla İngiltere'nin Kuzey Irak'tan sonra Güneydoğu Anadolu'yu işgal düşüncesinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nitekim kısa bir süre sonra General Allenby harekete geçerek 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 27 Şubat'ta Birecik'i, 16 Mart'ta Harapnaz ve Telebyaz istasyonlarını¹⁴, 24 Mart'ta da Urfa'yı işgal etmiştir¹⁵. Bu arada Savunma Bakanlığı, Başbakanlığa arz ettiği 18 ve 27 Mart 1919 tarihli raporlarında 13. Kolordu¹⁶ bölgesinde muntazam ve kararlaştırılmış bir plana göre devam eden işgal faaliyetleri doğrultusunda Urfa'yı da alan İngilizlerin Mardin ve Siverek'e sonra da Diyarbakır'a, daha sonra da kuzeye doğru ilerlemelerinin muhtemel görüldüğünü ifade etmiştir¹⁷.

3. İngiltere'nin Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri

İngiltere, Güneydoğu Anadolu'ya yönelik askerî işgallerini sürdürürken bölge halkını kazanmaya ve Türkiye aleyhinde kışkırtmaya çalışmıştır. Zira İngiltere, halkı kazanamadığı takdirde bölgede bulunmanın daimi olmayacağını bilmekteydi. İşte bu amaçla İngilizler, Diyarbakır, Bitlis, Van ve Güneydoğu'daki diğer vilayetler dahilindeki aşiretleri yanına çekmek, Türkiye ile ahali arasında güvensiz-

leti, İstanbul 1925, **Belge No: 10**. Dışişleri Vekâleti 1925 yılında La Question de Mossoul adında kırmızı bir kitap bastırmıştır. Bu kitap, 30 Ekim 1918'den 1 Mart 1925 yılına kadar Musul Meselesine ait resmî belgeleri ihtiva etmektedir. Bunlar Fransızca yazılmış veya Fransızcaya tercüme edilmiştir. Türkçe asıllarını bulamadım. Celal Bayar; **Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Gidiş**, C. 1, Baha Matbaası, İstanbul 1965, s. 92.

¹² Selçuk Ural; *Mondros Mütarekesi Sonrası İngilizlerin Irak Cephesi'nde Gerçekleştirdiği İşgaller, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Ankara Ağustos 2004, s. 36. Burada dikkati çeken nokta General Marshall'ın belirttiği hat içerisinde Musul'un kuzeydoğusunda yer alan Revanduz vb. yerlerin bulunmamasıdır. Vladimir Minorsky; **Musul Sorunu**, Çeviren: Salim Şahin, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1998, s. 29, 31.

¹³ **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s. 136.

¹⁴ **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s. 150.

¹⁵ La Question De Mossoul; **Belge No: 43**.

¹⁶ Savunma Bakanlığı, 9 Şubat 1919 tarihli telgrafı ile Ali İhsan Paşa'ya görevden alındığını ve 6. Ordu'nun 13. Kolordu'ya dönüştürüldüğünü bildirmiştir. **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s. 143-144.

¹⁷ **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s. 157.

lik yaratmak amacıyla çeşitli sınıflar altında asker ve sivil görevlileri adı geçen illere göndermişlerdir¹⁸.

Bu cümleden olmak üzere İngiltere'nin Süleymaniye siyasi temsilcisi Binbaşı Noel, 14 Nisan 1919 tarihinde Nusaybin'e gelmiştir. Geliş amacını söylemeyen Noel'in yanında iki tercüman, iki çavuş ve Musul'un iki eski jandarması bulunmaktaydı¹⁹. Bu durum söz konusu kişi hakkında şüphelerin oluşmasına neden olmuştur. Zira Binbaşı Noel, 17 Nisan 1919 tarihinde Nusaybin'in ileri gelenlerini ziyaret etmiştir. Ziyaretinde Nusaybin pazarının mali, tarım ve ticari durumundan endişelendiğini söylemiştir. Kabilelerin sayılarını ve isimlerini sorarak not almıştır.

Ardından tümen binasını ziyaret etmiş, savaştan önce ve normal koşullardaki hasat ile ilgili bilgileri sormuştur. Resmi olarak da devlet hazinesinin usulünün nasıl işlediği üzerinde bilgilendirilmesini istemiştir. Bu durum, hangi görevle geldiği bilinmeyen bu adamın seyahat amacını ortaya çıkartmıştır. Nitekim Vali, bu bilgileri ona vermemiştir. Noel de, 18 Nisan'da Mardin'e gitmek üzere Nusaybin'den ayrılmıştır²⁰.

Bununla birlikte İngiltere, bölgeye gönderdiği asker ve sivil görevlileri aracılığıyla halkı, çeşitli yollarla kazanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda nabız yoklama faaliyetlerine girişerek kendi lehine kamuoyu oluşturmayı planlamıştır. Bunu yaparken yumuşak bir dil kullandıkları hatta türlü vaatlerde buldukları görülmüştür. Vaatler arasında para, saat vb değerli mallar yanında bağımsız Kürt devleti kurma söylemi dikkat çekmiştir. Ancak bu vaatlere rağmen halkın Türkiye taraftarlığı, millet olma bilincinin bir göstergesi olmuştur.

İngiltere'nin kamuoyu oluşturma faaliyetlerine örnek olması açısından İngiliz subayları, işgallerle birlikte bölge halkının kendilerine bakışını öğrenme amacıyla Diyarbakır'a kendileriyle birlikte kablosuz telsiz cihazı getirmişlerdir. Ardından basit bir bahane ile yörede aydınlatıcı bir harita tertip etmek istemişlerdir. Zira bu bahane sayesinde, halkla irtibata geçerek, onların fikirlerini almaya başlamışlardır. Yaptıkları durum tespitini de getirdikleri telgrafla hükümetlerine iletmeyi düşünmüşlerdir. Ayrıca İngiliz subaylar, yöre halkı, askerî erkân ve mülkî amirlerle yumuşak bir dil kullanarak konuşmaktaydılar. Bunun tek sebebi ise kendi isteklerine göre işlerini ilerletmek düşüncesidir²¹.

Bölge halkını kazanmak uğrunda her yolu denemeyi düşünen İngiltere'nin en önemli kozlarından birisi aşiret şeyhlerine ve halka para ile değerli eşyalar dağıtmak olmuştur. Bu amaçla Zaho İngiliz siyasi yöneticisi, halkı kendi boyunduruğu altına almak amacıyla, 1919 yılı Nisan ayının ilk haftası Van ili Beytu's-Şebab kazasına bağlı Goyan köylerine gelmiştir. Yöre halkı, aşiret şeyhlerine para,

¹⁸ Ural; *Mondros Mütarekesi Sonrası...*, s. 44-45.

¹⁹ La Question De Mossoul; **Belge No: 50.**

²⁰ La Question De Mossoul; **Belge No: 51.**

²¹ La Question De Mossoul; **Belge No: 45.**

saat ve başka şeyler dağıtmak için gelen²² bu yöneticiyi öldürmüş ve kendisini koruyan askerleri tutsak etmiştir.

Yani halk, İngiltere'nin oyununa gelmemiştir. Bunun üzerine, İngiliz kuvvetlerinden, 4 tabur piyade, 15 top ve yüz kadar makineli tüfek, Zaho'ya doğru harekete geçmiştir. Hatta bu gücün Cizre tarafından geçtiğini öğrenince halk çok heyecanlanmıştır²³. Dolayısıyla İngiltere'nin, para ile kazanamayacağını düşündüğü halkı, tehdit yoluna gittiği ve bunun için askerî kuvvetlerini ön plana çıkardığı görülmüştür.

24 Mayıs 1919'da Diyarbakır'dan Savunma Bakanlığı'na gönderilen telgrafta 13. Kolordu Komutan Vekili Ahmet Cevdet, İngiltere'nin Kürt Devleti seçeneğini öne sürdüğü görüşmelerle ilgili bilgiler vermiştir.

Bu bağlamda Yüzbaşı Wooly, Milli Aşireti şefi Mahmut Bey ile görüşmesi sırasında, ona, "Asir, Hicaz, Suriye, Yemen ve Irak'ta bir Arap hükümeti kurmayı düşündüğünü ve Viranşehir çevresindeki kabilelerin bu konuda Suriye'yi mi veya Irak'ı mı kabul edeceklerini" sormuştur.

Şefin olumsuz cevabı üzerine, Wooly, bu sefer bir Kürt devleti kurulması halinde tepkilerinin ne olacağını öğrenmek istemiştir. Mahmut Bey, ona, hiçbir Kürdün Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı düşünmediğini, kaderlerini Osmanlı Devleti'nin ellerine teslim edeceklerini ve onların himayesinde kalacaklarını bildirmiştir²⁴.

Yine Yüzbaşı Wooly, Mahmut Bey'e, Türk hükümetinin Kuran'ı ve dini terk ettiğini, Türkler, Araplar ve Kürtler arasında büyük bir düşmanlığın ortaya çıktığını ve bütün bu uğursuzlukların sebebinin Osmanlı hükümetinden kaynaklandığını söylemiştir. Mahmut Bey bu söylenenleri uygun bir şekilde reddetmiştir²⁵.

Bunun üzerine Wooly, Mahmut Bey'e 1908'de askerler tarafından öldürülen Milli kabilesi insanların mezarlarını göstererek "Bu mezarlar kimin? İşte hükümetinizin size yaptıkları" sözleriyle onu ikna etmeye ve Osmanlı hükümetine karşı kışkırtma çalışmalarına devam etmiştir.

Fakat tam bir bağlılık eseri gösteren Mahmut Bey, ona şu cevabı vermiştir: "Hükümet bizim babamız. Bizi cezalandırabilir veya ödül verebilir." Ardından Wooly, "İngiliz hükümeti büyüktür. Koruması altında, Kürdistan'a bağımsızlığını verebilecektir. İngiltere'ye boyun eğdiğinizde dair Kürdistan adına bir belge verin. İngiltere'ye kafa tutamazsınız. Bu zamana kadar Osmanlı hükümetinden hiçbir yarar, iyilik görmediniz, fakat eğer İngiltere egemenliği altında olsaydınız, Türkiye'deki babanızdan görmediğiniz iyilikleri, İngiltere'den alacaksınız" ifadelerini

²² La Question De Mossoul; **Belge No: 49.**

²³ La Question De Mossoul; **Belge No: 48.**

²⁴ La Question De Mossoul; **Belge No: 61.**

²⁵ La Question De Mossoul; **Belge No: 59.**

kullanmıştır. Mahmut Bey cevap vermiştir: “Osmanlı hükümetinden hiç ayrılmak istemiyoruz, bugünkü elimizde bulunan servetimizi onun cömertliğine borçluyuz²⁶.”

Ahmet Cevdet’in bildirdiğine göre Wooly, bu görüşmeden başka gayri Müslim ve özellikle Ermeni halkın nüfus oranı hakkında bilgi elde etmeyi amaçlamıştır²⁷. Aslında İngiltere ne Arap, ne Kürt, ne de Ermeni devleti kurmayı düşünmüştür. Asıl amacı bir piyon bularak bölgede kendi etkinliğini sürdürmek olmuştur. Ancak Güneydoğu Anadolu’nun Kürt halkı, Türkiye’ye olan temayülünü açıkça belli etmiştir.

Bu konuyla paralel olarak Haziran 1919 başında Binbaşı Noel, Mahmut Bey’in çadırına gelerek, iki gün kalmıştır. Beraberinde üç sandık sterlin lirası getirmiştir. Bunun yeterli bir miktarının şeflere verilmesini teklif etmiştir. Ardından bir buçuk ay sonra Osmanlının varlığının bu topraklardan silineceğini, Kürt bir devletin kurulacağını ve İngiltere’nin himayesinde olacağını söylemiştir. Mahmut Bey, ne parayı ne de İngiliz egemenliğini kabul edeceğini, Türk hükümetinden hiçbir zaman ayrılmayacağını ve bu amaç için hayatını kurban edeceğini bildirmiştir²⁸.

1919 yılında yapılan bir toplantıda Curzon, o ana kadar İngiliz nüfuzunun yerleştirilmesi politikasını savunduğunu, bunu yaparken yerel halkın kendilerini destekleyeceğini umduklarını belirtmişlerdir. “Ancak şimdi anlaşılmaktadır ki bu iyimserlik yersizdir ve halkın çoğunluğu, İngilizlerin gelişine kucak açacak yerde onlara olan düşmanlıklarını açıkça, hatta silâhlı olarak ifade etmişlerdir. Bu şartlar içinde en doğrusu siyasî ajanları geri çekerek, Kürtleri kendi başlarına bırakmak değil midir? Aksi takdirde yörede bir çatışma ihtimalini göz önüne almak gerekecektir²⁹” cümleleri ile halkın Türkiye taraftarlığını tescillemiştir.

Mayıs ayının sonlarına doğru Midyat ve Savur bölgelerine yolculuk yapan İngiliz Binbaşı Noel, siyasi propagandalarına karşı her yerden reddedilmiş ve hatta bazı kişilerden de kabalık görmüştür. Noel bu yolculuk sırasında Midyat yöneticisinden katliamlar ve sürgünlerle ilgili bilgi almak istemiştir. Yönetici de gerçek sorumluların Ermeniler olduğunu ve Türklerin meşru müdafaa yaptıkları cevabını vermiştir. Yöneticinin net tavrı karşısında Binbaşı Noel; “resmi raporunda, aşmış olduğum terslikleri yazarak, Van’da bile Ermenilerin azınlık olduğunu sundum. 6 vilayete gelince, Ermenilerin sayısı, bir tabakta bulunan salata gibi karışık bulun-

²⁶ La Question De Mossoul; **Belge No: 59.**

²⁷ La Question De Mossoul; **Belge No: 61.**

²⁸ La Question De Mossoul; **Belge No: 63.** 1919 yılının 3 Haziran’ını 4 Haziran’a bağlayan gece, yaklaşık 200 kişi Kürt Kulübünde toplanmışlardır. Bu toplantıda, Binbaşı Noel’in tercümanı Süleymaniyeli Faik de bulunmaktaydı. Zira Faik, İngiltere’nin himayesinde bir Kürdistan propagandası için temel maşa konumundaydı. Kürt kulübü başkanı Cemil Paşazade Ekrem, bağımsız bir Kürdistan’ın, İngiltere himayesinde kurulması düşüncesini dile getirerek konuşmasına başlamıştır. La Question De Mossoul; **Belge No: 62.**

²⁹ Mim Kemal Öke; İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel’in Kürdistan Misyonu (1919), Boğaziçi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1992, s. 110.

yorlar” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Ermenilerin küstah olduklarını ve İstanbul’a karşı davranışlarını tamamen kınadığını eklemiştir³⁰.

İngiltere’nin, Güneydoğu Anadolu halkını kendi tarafına çekmek için kullandığı metotlardan biri de tehdit ve zor kullanma olmuştur. Bu yönetime örnek olması açısından Şubat 1919’da Musul’un İngiliz siyasi yöneticisi, Fedaga ve Harsa tümenlerinin ve Şamar kabilesinin şeflerine bir mektup göndermiştir. Mektubunda, derhal gelerek İngiltere’ye bağlılıklarını bildirmelerini istemiştir. Gelmezlerse kendilerini düşman olarak değerlendirip, buldukları yerlerde kalmalarına müsaade etmeyeceğini, ticaret yaptırmayacağını ve üzerlerine asker göndereceğini belirtmiştir. Buna karşı Şamar kabilesi, İngilizlerin boyunduruğu altına girmeyeceklerini, herkesin, tüm develeri ve tüm sürüleri ile birlikte Osmanlı yönetimi altındaki topraklara geçmek istediklerini bildirmiştir³¹.

Bununla birlikte Nusaybin’e gelen kabilenin şefi Şeyh Maşal, İngilizlerin, birleşme için kendilerini birçok kez davet ettiğini ve bu konuda zorla yemin ettirmeye çalıştıklarını anlatmıştır. Buna karşı yapılan davetlerin hiçbirine cevap vermediklerini ve vaatlerini kabul etmediklerini söylemiştir. Son olarak da Osmanlı Devleti’nin Şamar kabilesini koruması halinde devletin istediği yere gitmek ve taşınmak için hazır olduklarını, aksi halde son nefeslerine kadar İngilizlere karşı savaşacaklarını ifade etmiştir³².

Yine irtibat görevlisi sıfatıyla hareket eden İngiliz subaylar, kendilerine düşman olan aşiretlerin ciddi bir şekilde cezalandırılmalarını ve şeflerinin tutuklanmalarını söz konusu etmişlerdir³³.

Başka bir örnek olarak Deyr-i Zor’un İngiliz genel yöneticisi 6 Mayıs 1919’da, Re’sül-ayn’a iki araçla gelerek, bu kazaya bağlı olan Hassice merkez nahiyelerini işgal edeceğini bildirmiştir. Re’sül-ayn yöneticisi bu talebi protesto etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Hassice’de bulunan Cibur kabilesi şu bilgileri aktarmıştır; “İngilizlerin şu günlerde gerçekleştirmek istedikleri olay, önce Cibur kabilesini ve sonrada Çeçen’leri aşamalı olarak kazanmaya çalışarak Hassice’yi işgal etmektir. Ardından Aneze kabilelerini Şamar ve Milli kabilelerinin üzerine göndererek, kabileler arasında çatışma çıkarmayı tasarlamışlardır. Dolayısıyla mevcut durumu tahriklerle bozmak ve tüm düzeni karıştırmak istemişlerdir³⁴.”

³⁰ La Question De Mossoul; **Belge No: 60.**

³¹ La Question De Mossoul; **Belge No: 42.**

³² La Question De Mossoul; **Belge No: 44.**

³³ La Question De Mossoul; **Belge No: 48.**

³⁴ La Question De Mossoul; **Belge No: 55.** 7 Mayıs 1919 tarihli telgrafla 5. Tümen Komutanı Mehmet Kenan, 13. Kolordu Komutanlığı’na, *İngilizlerin Hassice’nin üç kazasının ikisini işgal ettiği, bu işgalden ilçedeki tüm kabilelerin öfke duyduklarını ve Osmanlı egemenliğini korumak için büyük bir heyecan gösterdiklerini* bildirmiştir. La Question De Mossoul; **Belge No: 56.**

Ayrıca Re'sül-ayn (Ceylanpınar) kaymakamına gelen birçok mektuba göre, İngiliz siyasi memuru, Cibur kabilesini silahlandırmış ve İngilizlere boyun eğmeyen kabilelerin onlar vasıtasıyla cezalandırılacağını ilan etmiştir³⁵.

Nihayet 31 Ekim 1919'da Ahmet Cevdet Bey'in Savunma Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Şamar aşireti şeyhlerinden Maşal Bey'in, İngilizlerle kabilesi arasında geçen konuşmalarına yer verilmiştir. Buna göre "yaklaşık bir ay önce, Deyr-i Zor istikametinde üç zırhlı araç gelmiş, Nusaybin'in güneyindeki Şamar aşiretinden yaklaşık 400 koyun kaldırmışlardır. Şamar atlıları onları kovalayarak koyunlarını geri almıştır. Araçlar güneş batana kadar kendilerini makineli silahlarla savunmuş ve gece olunca geri çekilmişlerdir."

"Bu olaydan on gün sonra, Musul'un siyasi yöneticisi Leachmann komutasında dokuz zırhlı araç ve belli sayıdaki Yezidi süvariler, Şamar'ın Sincar civarındaki Hatuniye köyünde bulunan bir koluna saldırı düzenleyerek 3.000 koyun kaçırmış ve otuz çadırı yağmalamışlardır. Fakat bunun ardından, koyunlarını geri alan Şamar'lular tarafından her yönden etrafları sarılmıştır. Araçlardan birine ateş açılması üzerine, araç zarar görmüş ve orada bulunan sekiz fişek sandığı, üç uzak mesafeli dürbün, bir tüfek, iki tabanca ve bir İngiliz bayrağı ganimet olarak ele geçirilmiştir."

"Mardin'e gelişinde, Maşal Bey'in General Harbord'la ve Fransız Binbaşı M. Labu ile bir görüşmesi olmuştur. İngilizlerin yönetiminden ve davranışlarından şikâyetinde bulunmuştur. Güneydoğu Anadolu'nun Türkiye yönetiminde kalmaması durumunda aşiretlerin yaklaşık 200.000 tüfekle İngilizlere karşı savaş yapmak zorunda kalacaklarını ve Türk hükümetine itaat ettikleri için şu anda sakin olduklarını dile getirmiştir³⁶."

Bunlardan başka İngiltere, halkı tahrik etmek suretiyle Türkiye'den soğutmayı ve kendi yanına çekmeyi düşünmüştür. Bu amaçla İngilizler, İbn Hazle, Mihber³⁷ ve Aneze kabilelerini kışkırtarak silahlandırmıştır. Bu durumu fark eden 13. Kolordu, 29 Nisan 1919 tarihli savaş günlüğüne "Anezelerin saldırıları ve İngilizlerin tahrikleri, bizi çölün içinde işgal etmek, kuvvetlerini Urfa'ya yerleştirmek, Siverek – Diyarbakır istikametine ilerlemek amacıyla yapılması kuvvetle muhtemel bir harekettir³⁸" şeklinde yansımıştır.

Yine Ağustos 1919'da Binbaşı Noel, birkaç kişi ile birlikte Elbistan-Arka yolundan Malatya'ya gelmiştir. Kabilelerde kalarak onlara, Osmanlı hükümetine karşı tamamen silahlanarak isyan etmelerini söylemiştir. İki aydır Binbaşı Noel

³⁵ La Question De Mossoul; **Belge No: 57**. Buna karşı İngiltere'nin 51. Alay Komutanı Vekili Woodhouse, 21 Mayıs 1919 tarihinde 13. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta Cibur kabilesine İngiliz siyasi görevli tarafından silah dağıtıldığı ile ilgili bilgilerin diğer kabileleri korkutmak amacıyla yapıldığını ve asılsız olduğunu bildirmiştir. La Question De Mossoul; **Belge No: 58**.

³⁶ La Question De Mossoul; **Belge No: 68**.

³⁷ La Question De Mossoul; **Belge No: 53**.

³⁸ La Question De Mossoul; **Belge No: 54**.

Diyarbakır'ı da gezmiş ve Osmanlı hükümetine karşı düşmanca propagandalar yapmıştır³⁹.

4. Sonuç

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen gelişmeler Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Bu sebeple İngiltere, Osmanlı Devleti topraklarının bir kısmını kontrolü altına almayı ve Rusya ile hakimiyeti altına alacağı topraklar üzerinde tampon devletler kurmayı düşünmüştür. Esasen İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda Kürtleri bir araç olarak kullanmayı düşünmüştür.

Bu noktada Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu'yu ele geçirmek istemesi ve orada bir Kürt Devleti kurdurmaya çalışması bu hedefe yönelik uygulamalar olarak göze çarpmıştır. Nitekim İngiltere, bölge halkını para, değerli eşya vb vaatlerle kandırmaya ve kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bununla birlikte bölge halkına bağımsızlık vaadiyle Kürt Devleti sözü vermiştir.

Ancak yüzyıllardır aynı topraklarda birlikte yaşayan, etle tırnak gibi olan, Millî Mücadele'de ortak millî şuur ile ülkesini işgallere karşı savunan Kürt halkı, İngiltere'nin oyunlarına gelmemiş ve tepki göstermiştir. Bu durum aynı zamanda Türklerle Kürtlerin bir problemi olmadığını göstermiştir.

Bölge halkının beklenmedik tepkisi karşısında İngiltere, tehdit ve zor kullanarak halkı yıldırmaya çalışmıştır. Yalan ve uydurma sözlerle halkı kandırmayı ve Türkiye aleyhine tahrik etmeyi düşünmüştür. İngiltere'nin bütün bu faaliyetlerinin sonuç getirmediği görülmüştür.

Nihayet Türkiye'nin bir iç meselesi olarak görülmesi gereken Kürt Sorunu, Büyük Güçler'in bir oyunu olarak 20. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti aleyhinde kullanılmaya çalışılırken aynı oyunun günümüzde de sürdürülmeye başlandığı bir gerçektir. Zira Büyük Güçler, ürettikleri korkularla, üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalıştıkları toplumları istedikleri kalıba sokmaya çalışmaktadırlar.

Nitekim günümüzde Türkiye gündemini meşgul eden Demokratik Açılım Projesi, Kürtlerin konumunu ve durumunu yeniden gözden geçirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyıl başında İngiltere'nin Kürtlere yönelik kışkırtma faaliyetleri, özellikle bağımsız devlet vaatleri, Kürtlerin Osmanlı Devletine olan güveni ve vatandaşlık bilinçlerinin bir göstergesi olarak sonuçsuz kalmıştır.

Günümüzde de bu düşüncenin bir benzerini görebiliriz. Zira 10-20 milyon Kürt nüfusu söylemleri, kendilerini Kürtlerin temsilcisi olarak kabul eden siyasî partinin (DTP-BDP) seçimlerde aldığı oyların yaklaşık 2 milyon olması ile ters orantılıdır. Bu durumda DTP-BDP, Kürtlerin değil, terör örgütü PKK'nın temsilcisi

³⁹ La Question De Mossoul; **Belge No: 65**, Ayrıca bkz. Öke; İngiliz Ajansı E. W. C. Noel'in Kürdistan..., s. 15-120.

konumunda gözükmemektedir. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan Kürt halkının, Türk devleti ve Türk halkı ile bir sorunlarının olmadığı ortadadır.

Yine günümüzde korkulan durum, Kürtlerin bağımsız olmasıyla sonuçlanabilecek ve Türkiye’nin bölünmesine sebep olacak gelişmelerdir. İşte bu noktada Türkiye’de esas alınacak ilke, üniter devlet yapısının asla bozulmamasının gerektiğidir. Yani açılım projesi bir hedef değil, araç olmalıdır. Asıl hedef ülkenin istikrarı ve gelişmesidir. Ne yaparsanız yapın ülkenin birliği, bölünmezliği en önemli düstur olmalıdır. Bu bağlamda coğrafi bütünlük, siyasal birlik ile tamamlanmalıdır. Türk ordusunun da bu ilke ve düsturları desteklemesi korkuların yersizliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D’armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1 re Mars 1925), Yayına Hazırlayan: Ahmed İhsan, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Vekâleti, İstanbul 1925, **Belge No: 10, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 68.**

B. Hatıralar

Bayar, Celal ; **Ben de Yazdım Millî Mücadele’ye Gidiş**, C. 1, Baha Matbaası, İstanbul 1965.

Minorsky, Vladimir ; **Musul Sorunu**, Çeviren: Salim Şahin, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1998.

Öke, Mim Kemal; İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel’in Kürdistan Misyonu (1919), Boğaziçi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1992.

Sâbis, Ali İhsan; **Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi**, C. 4, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

C. Tetkik Eserler

C. 1. Kitaplar

Al-Jumaily, Öztoprak, İzzet; **Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)**, ATAM Yayınları, Ankara 1999.

Bayur, Yusuf Hikmet; **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

Demirbaş, Bülent; **Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi**, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

Kaymaz, İhsan Şerif; **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.

Öke, Mim Kemal; **Musul Meselesi Kronolojisi (1918–1926)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.

Saray, Mehmet; **Atatürk ve Türk Dünyası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999.

C. 2. Makaleler

Aybars, Ergün; *Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye*, **Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I**, Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açıdan Türkiye, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 509-542.

Erkmen, Serhat; *Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası*, **Avrasya Dosyası**, C. 8, S. 4, ASAM Yayınları, Ankara Kış 2002, s. 160-188.

Ural, Selçuk; *Mondros Mütarekesi Sonrası İngilizlerin Irak Cephesi'nde Gerçekleştirdiği İşgaller*, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 4, Ankara Ağustos 2004, s. 31-46.

D. Tezler

Selçuk Duman; **Irak (1908–1923)**, Danışman: İsmail Yıldırım, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2003.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.